

השבת וחיי העולם הבא

הרב רצון ערוסי

השיר שהלווים היו שרים בבית המקדש ביום השבת: "מזמור שיר ליום השבת"¹. התנא במשנה הטעים עניין זה כדלקמן: "מזמור שיר לעתיד לבוא, לעולם שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים"².

הרד"ק³ פירש שמשמעות מזמור זה למנוחת הגאולה שתהיה בימי המשיח. והרמב"ן⁴ סבור שמשמעותו למנוחת העוה"ב, שכן השבת היא מעין עולם הבא. הריקאנטי⁵ בדעה שהעניין הוא חיי עולם הבא. כי שבת בראשית היא אחרי ששת ימי הבריאה, שהם כנגד ששת אלפי שנות העוה"ז, ויום השביעי כנגד האלף השביעי שבו ייחרב העוה"ז, ואח"כ העולם הבא. והר"ב כיוון לפירוש זה, ועיין תויו"ט⁶. באמת רוב המקורות המדרשיים וכן המפרשים והדרשנים, נהו ונטו אחר העניין שהשבת מזוהה עם העוה"ב. בין אלו הכורכים עניין זה עם חורבן העוה"ז (ריקאנטי), ובין אלו (הרמב"ם) שלדידם העוה"ז יתקיים לעולם ומקביל לו העוה"ב, שהרי הרמב"ם סיים הלכות שבת בהדגשת הקשר של השבת והעוה"ב. וזה לשונו⁷:

"לפיכך משבח הנביא ואומר, "אשרי אנוש יעשה זאת, ובן אדם יחזיק בה, שומר שבת מחללו..."⁸, וכל המשמר את השבת כהלכתה ומכבדה ומענגה כפי כוחו כבר מפורש בקבלה שכרו בעולם הזה יתר על השכר הצפון לעולם הבא. שנאמר "אז תתענג על ה' והרכבתך על במתי ארץ, והאכלתיך נחלת יעקב אביך, כי פי ה' דבר"⁹.

וכדי לבאר את הזהות או הקשר האמיץ בין השבת והעוה"ז צריכים אנו "למודעי" (=כוזרי), הריה"ל שם דברים בפי החבר שביאר את מזמור "ברכי נפשי" למלך כוזר, כדי להראות שהבריאה אינה במקרה, וה' ברא כל דבר בעולמו לתועלת האדם. ובתיאורו הוא מגיע לשבת, לאדם ולמלאכים. ואלה דבריו:

"כאשר נשלמו הפעולות הטבעיים המסתיימות בזמן. ונסתיימו באדם, ועד מעלת המלאכים שאין להם צורך בכוחות הטבעיים. כיוון שהם שכליים, אינם זקוקים בפעולותיהם לזמן. כפי שאנו רואים השכל מצייר ברגע אחד השמים והארץ, והרי הוא (=האדם) עולם מלאכים"¹⁰.

1. תהלים צב, א. 2. תמיד פ"ו מ"ז. 3. רד"ק תהלים צב, א. 4. תורת האדם, שער הגמול. 5. על בראשית ב, ב; ויקרא כה, א. 6. תויו"ט תמיד שם. 7. רמב"ם הל' שבת פ"ל הט"ו. 8. ישעיהו נו, ב. 9. שם נח, יד. 10. מאמר ה, י.

הנה כי כן, המלאך הוא ישות שכלית, והאדם הוא שכלי וגופני. וכשהנפש מתענגת בגוף, היא כמלאך, ומציאות זו היא בשבת, שבו הנפש מתענגת בגוף. שהרי השבת היא מעין עולם הבא.

ומהו עולם הבא? אמרו חז"ל¹¹:

"מרגלא בפומיה דרב (לא כעולם הזה העולם הבא) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. שנאמר: "ויחזו את האלוקים ויאכלו וישתו"¹².
וכבר ביאר רבנו הרמב"ם בעקבות דברי רב הנ"ל:

"העולם הבא אין בו גוף וגויה אלא נפשות הצדיקים בלבד בלא גוף כמלאכי השרת, הואיל ואין בו גויות אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא דבר מכל הדברים שגופות בני אדם צריכין להן בעולם הזה... כך אמרו חכמים הראשונים העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה... אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ונהנין מזיו השכינה... וזה שאמרו צדיקים יושבין דרך חידה אמרו, כלומר הצדיקים מצויין שם בלא עמל ובלא יגיעה, וכן זה שאמרו עטרותיהן בראשיהן כלומר דעת שידעו שבגללה זכו לחיי העולם הבא מצויה עמהן והיא העטרה שלהן כענין שאמר שלמה בעטרה שעטרה לו אמו, והרי הוא אומר ושמחת עולם על ראשם ואין השמחה גוף כדי שתנוח על הראש כך עטרה שאמרו חכמים כאן היא הידיעה, ומדו זהו שאמרו נהנין מזיו שכינה שיודעים ומשיגין מאמיתת הקב"ה מה שאינם יודעים והם בגוף האפל השפל"¹³.

אלא שלפי זה, אנו צריכים להבין את דברי הכוזרי ואת דברי רבנו בהלכות שבת, כיצד עונג שבת הוא בגדר מעין העוה"ב? כלום הנאת הגופות בשבת תשווה ותדמה לעונג הנפשות בעוה"ב שהוא עונג רוחני מלאכי?

והתשובה לכך, שיום השבת לא נועד רק ליום מנוחת הגוף, משום שהגוף זקוק למנוחה בשביעית מחייו, אלא הוא נועד לנטוע בלב היהודי המאמין שיש תכלית לבריאה, לפחות מבחינת האדם.

כי לכל מועד יש מסר. פסח – זמן חירותינו. שבועות – זמן מתן תורתנו. סוכות – זמן שמחתנו. ושבת – תכלית הבריאה. "יום השישי, ויכולו השמים והארץ וכל צבאם"¹⁴. עם סיומו של יום השישי שבו נברא האדם, אשר נברא בצלם אלוקים, עם בחירה חופשית ועם ציוויים אלוקיים, הגיעה הבריאה לתכליתה (ויכולו). וביום השביעי

11. ברכות יז, א. 12. שמות כד, יא. 13. רמב"ם הל' תשובה פ"ח ה"ב. 14. בראשית ב, א.

הקב"ה שבת, לא כי הוא זקוק למנוחה, כי לא ייעף ולא ייגע, כי אינו גוף ולא דמות הגוף. אלא ה' שבת מלברוא והפקיד עולמו בידי האדם, כדי שהאדם באמצעות הבריאה, יגיע לתכליתו. אם יזכה לחיי אמת ונצח, חיי העולם הבא, שאין בו לא מלאכה ולא אכילה, אלא שבתון גופני מוחלט, ויש בחיי העוה"ב עונג בהשגת נפש האדם המזוככת והמטוהרת את ה' יתברך.

זהו המסר העיקרי של השבת. ואנשי כנסת הגדולה כבר ניסחוהו בתפילת ליל שבת: "אתה (=הקב"ה) קדשת את יום השביעי לשמך (=לשם ה', לא לשם מנוחת גוף האדם), תכלית מעשה שמים וארץ". מפרש ה'ענף יוסף:

"שזה כל תכלית מעשה שמים וארץ להיטיב לבריותיו (=בני האדם, שנבראו בצלם אלוקים). שהוא הנאת הנשמות מזיו השכינה אשר אין תשוקה בעולם עריבה וחביבה, נחמדת ונאהבת כהשגת מראות מחזה שדי, ליהנות מנועם זיו והדר יקר תפארתו של זה יקוו כל המקווים... וזה הכול באלף השביעי שבו יהיה עיקר קיבול השכר כנועד מדברי המקובלים. והוא סוד שבת הגדול. הרי לפניך מפורש שעיקר כוונת הבריאה היתה בשביל יום השבת, שהיא להנחיל בריותיו מטובו אז. ובכל שבת ושבת הקב"ה ברוב חסדיו מאיר ומשפיע לכל העולמות העליונים והתחתונים מאור פניו יתברך. והאדם הזוכה לקבל קדושת השבת בזיכוך וטהרת מחשבתו ולבו ואיברי גופו, הנה מכיר ומרגיש אור קדושתו יתברך, ולבו בוער בקרבו כרשפי אש שלהבת י-ה ממש בכלות נפשו לאלוקים"¹⁵.

אכן דברים מופלאים על קדושת השבת. להדיוטות שבנו נדמה שיום השבת נועד למנוחה ולעונג הגוף, ואין ספק שזו גם מטרה חשובה ממטרות השבת. אך עיקרה של מנוחת השבת נועד לשדר ליהודי המאמין שיתבונן ביום קדוש זה על תכליתו שהיא תכלית הבריאה.

האיסור שלא לעשות כל מלאכה, מלאכת מחשבת, היא לא נועדה רק כדי שהאדם ינוח בגופו, כי יכול הוא להתייגע ע"י פעולות שאינן מלאכת מחשבת. אלא מצות עשה יש לו ליהודי המאמין, לשבות מכל מלאכת מחשבת, מלאכות היצירה שלו בעוה"ז, כדי לצרוב בתודעתו שהן רק אמצעי קיום. כי צלם אלוקים שבו לא נועד רק לצרכים טכנולוגיים וקיומיים חומריים, אלא שבשכלו ישיג מציאות ה' ודרכי השגחתו (וזה שביקש משה רבנו מה', "הראני נא את כבודך"¹⁶ – מהות ישותך, ו"הודיעני נא את דרכיך"¹⁷ – כללי הצדק של השגחתך).

15. ענף יוסף, סידור אוצר התפילות, תפילת ליל שבת. 16. שמות לג, יח. 17. שם שם יג.

וכבר אמרו חז"ל: "לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהן בדברי תורה"¹⁸. וברור שמלבד ההלכות המעשיות של התורה, יש לשים לב ביום קדוש זה ללמוד באופן מיוחד ענייני האמונה. כי באופן זה, היהודי המאמין מתדבק ביום קדוש זה בצור העולמים וזוכה להארה אלוהית¹⁹.

ומנוחת הגוף ועונג הגוף נועדו לאותת ליהודי המאמין, שכמו שכל הטורח בע"ש (בהכנת המאכלות לכבוד שבת) יאכל ויהנה בשבת. כך כל הטורח בימי המעשה בעוה"ז, כל עוד הוא חי, במצוות ובמעשים טובים, בתורה ובאמונה, הוא יאכל שכרו, שיהנה מזיו השכינה, כלומר ישיג אמיתת ה' וטובו בעולם הבא.

אין פלא שהשבת הוגדרה ע"י חז"ל²⁰, שהיא מעין עולם הבא, ואחד משישים לעולם הבא.

כי באמת השבת ליודעים שמירת שבת מהי. וליודעים קדושת השבת מהי, וליודעים תכלית השבת מהי, הם אלו אשר זוכים שהשבת להם היא תזכורת לתכליתם, שהיא חיי האמת ונצח בעולם הבא, עולם האמת והנצח. והיא בשבילם מעין עולם הבא בעולם הזה.

יזכנו ה' לאור באור ה' בשבתות קודש בעולם הזה, ונזכה לשבת מנוחה לחיי עולמים.

18. ירושלמי שבת פט"ו ה"ג. 19. האר"י ז"ל. 20. ברכות יז, ב.

האלף השביעי והיום השביעי

אך באלף השביעי הנה הצדיקים מתעלים מן הארץ, ונשאר הגוף חוץ ממכון שבתו, ואיננו אלא כאיש נודד ממקומו וכאורה נטה ללון. על כן לא תישאר לו שליטה אלא כמשה רבינו ע"ה בעלותו ההרה, שכיוון שנתעלה מן הארץ לא הלך עוד בדרך יושבי הארץ. וכן לאלף השביעי קראוהו חז"ל "יום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים", כי שובתים בו מכל מלאכות הגופניות שהם החול, אך הגוף לא סר עדיין ממציאותו, כי לא ניתן עדיין חידוש לבריאה.

רמח"ל דעת תבונות צב

ואף החומר מתקדש

באר היטב מבארת התורה את טעם השבת, כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות, ה' יתברך שמר וגם עתה שומר את השבת, וגם הנשמות בעולם העליון שומרות אותו ועמהם גם אנחנו בני ישראל צריכים לשמור את השבת, "עינוגא דעלאין ותתאין הוא" (זוהר בשלח מ"ז), "השבת נועם הנשמות והשביעי עונג הרוחות ועדן הנפשות להתעדן באהבתך ובריאתך" (זמר מהרב אהרן הכהן זצוקל"ה), כששומר האיש ישראל את השבת, נפשו, רוחו ונשמתו נכנסות אל הגן עדן, ויחד עם הנפשות הטהורות במרום ועם נשמות הצדיקים שם, באור הגן עדן מתעדנות ובזיו האהבה והיראה עלאה מתענגות. ולא עונג עליון, מחוץ לגופו בלבד, ולא רק זיו עדן אהבה ויראה הרחק מן העולם הזה, אלא גם לעולם הזה, אף לגופו, עונג העליון וזיו האהבה והיראה נמשכות, ולא עוד אלא שגם במאכלי שבת, מאכלים של העולם הזה, טעם השבת נמשך וחיך הבשרי מרגישו "תבלין אחד יש לנו ושבת שמו... כל המשמר את השבת מועיל לו ושאינו משמר אינו מועיל לו" (שבת קי"ט, ב').

ג' מאמרים' לרב קלונמוס מפיאסעצנא (בסוף 'חובת התלמידים') ג, א